

character of this public layer; however with conservative social consciousness, marked «ambitiousness with stratification of emissive election, which during ages stopped it dissolving among peasants».

Keywords: *language, speech, linguistic picture of the world, linguistic personality, Andriy Chaykovskiy, the gentry.*

УДК 811.161.2'373.7

Галина Філь (Дрогобич)

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА КОНОТАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті схарактеризовано групу фразеологічних одиниць української мови з яскраво вираженою національно-культурною семантикою; зазначено, що їх етнокультурологічна маркованість відображає трудову діяльність, політичний устрій, явища традиційного побутового характеру, реалії дійсності.

Ключові слова: *конотація, національно-культурні семи, фразеологічні одиниці, етнокультурологічна маркованість.*

Національно-культурну конотацію розглядають як інформацію, що включає різні соціальні, етнографічні, географічні, історичні відомості й несе в собі асоціативно-образну інформацію носія мови.

Фразеологічні одиниці мови є специфічною національно маркованою частиною лексику. Національний колорит у фразеологізмах створюється їх історичним та етноситуативним мотивуванням, лінгвокраїнознавчим фоном, лексичними компонентами та структурою [1,61].

Предметом нашої уваги є фразеологічні одиниці української мови з національно-культурними семами – тими мовними значеннями, які відображають, фіксують і передають з покоління в покоління особливості українського народу (звичаї, вірування, морально-етичні оцінки, соціальні відносини, психічний і фізичний стан людини) – все, що брало і бере участь у формуванні культурних кодів, що визначає менталітет народу [5,161]. Так, наприклад, досить багато фразеологічних одиниць української мови відображають давні вірування, забобони, чарівництво, ворожіння: *хай іде на очерети та на болота, перемивати кістки* (займатися пересудами, обмовляти кого-небудь), *заговорювати (замовляти) зуби* (переводити розмову на щось інше), *як у воду дивитися, як викапаний* (зовсім, надзвичайно, дуже), *як сім баб пошептало, встати на ліву ногу* (бути в поганому, роздратованому настрої), *виносити сміття з хати* (розголошувати таємницю вузького кола людей або сім'ї), *носити сміття під чужу хату* (розголошувати кому-небудь про те не-

приємне, що відбувається в родині, в колективі), *топтати ряс* (жити, ходити по землі) та ін. [2,41].

Значну групу становлять фразеологізми, які фіксують морально-етичні оцінки: *не одури на макове зерно; неправдою не зодбрієш; замилювати очі; пошити в дурні*, а також фразеологізми, які відображають психолого-етнографічні ознаки, зокрема риси характеру, особливості реагування на різні обставини життя: *як собі постелиш, так і вистипиш; не святі горшки ліплять; що з воза впало, те пропало*. До цієї групи С.Дідик відносить фразеологічні одиниці, які включають числові компоненти, “опосередковані уявленням про символічний, міфологізований характер числа”: *послати під три чорти, за сімома замками, п’яте колесо до воза, до сьомого поту, за кусок кишки сім миль (верств) пішки, бути на сьомому небі* [3,113-114].

Більшість фразеологічних одиниць української мови відображає соціальні відносини: *пасти задніх, кланятися в ноги, як на сповіді, ні роду ні племені, набивати ціну, гнути спину перед ким, собак дразнити, на всю губу, на злодієві шапка горить*; суспільні та правові взаємини у минулому: *бути на своєму місці, поставити на місце кого, переорати межю чюю, наче діди зни не поділили, знати (розуміти) своє місце*.

Серед фразеологічних одиниць української мови виділяють структури, які відображають зовнішній вигляд людини, її міміку, жести, психічний і фізичний стан: *звісити голову, опустити голову як здохла курка крила, братися за боки, зашнурувати губи, притулити горбатого до стіни, махнути рукою*, духовну культуру: *читати глаголи, народитися в сорочці, підкова на щастя, зачувати аз та буки, украдене щастя*.

Логічний зв’язок цілісного значення фразеологізму з семантикою його компонентів ґрунтується на фразеологічному образі. Виникнувши на основі порівнянь, протиставлень і причинних відносин, ці образи є найбільш виразними репрезентантами національно-культурної картини світу [8,130]. Скажімо, лексема *рушник* споконвіку символізує не тільки рідний дім, доброзичливість, повагу, естетичні смаки українців, а й чистоту почуттів, запоруку щастя, хороше подружнє життя у таких фразеологічних одиницях, як *ставати на рушник* (вступити в шлюб, одружуватися), *повернутися з рушниками* або *брати рушники* (заст. сватати, свататися), *готувати рушники, рушники тчуться* (дівчина готується заміж), а лексема *гарбуз* у складі українських фразеологізмів *давати гарбуза* і *годувати гарбузами* – відмову під час сватання.

Яскравими лексичними компонентами національно забарвлених фразеологічних одиниць є назви предметів побуту *макітра, глек, макогін, рядно, писанка, батіг, ковілька*. Для прикладу можемо назвати такі

стійкі сполучення: *макітра розуму, горобці цвірінькають у макітрі, втовкти в макітру, мати порожню макітру на плечах, макітра заварила; облизати макогін; глек розбити, нате й мій глек на капуста; накрити мокрим рядном; як писанка, носитися як з писаною торбою; як з клоччя батіг, у три батози; на руку ковінка* (щось є дуже своєчасним, потрібним комусь).

Український національний колорит відображає група фразеологічних одиниць з компонентами-назвами поширених на Україні рослин: *вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель* (недоречно або несвоечасно сказати що-небудь або виступити з чимось); *хай буде гречка* (згоден хтось із кимось, чим-небудь), *як з гречки лико* (поганий, нікудишний), *скакати в гречку* (зраджувати дружині (чоловікові), мати позашлюбні зв'язки), *втерти часнику* (суворо покарати, побити кого-небудь, добре провчити); *як виросте гарбуз на вербі* (вживається для вираження повного заперечення змісту запропонованого).

Як засвідчує лексикографічна література, досить численну групу становлять українські фразеологічні одиниці, пов'язані з цвітінням і приготуванням маку: *вискочити у мак* (недоладно, не так, як треба, сказати чи зробити що-небудь), *мак росте (цвіте) в голові* (хто-небудь молодий, недосвідчений, нерозумний), *як мак начетверо* – з сл. *бідний* (уживається для підсилення зазначеного слова; дуже, надзвичайно), *як маків цвіт* (гарний, вродливий), *на макове зерно* (дуже мало, трошки), *давати дулю з маком* (абсолютно нічого), *з медом та маком* (облесливо, нещиро), *задати перцю з маком* (завдавати клопоту, дошкуляти кому-небудь), *не з маком* (кому-небудь тяжко, погано, сутужно), *сісти маком* (потрапити в скрутне, безвихідне становище), *вискочити як козак з маку* (недоречно, невчасно сказати що-небудь), *як маку, як за гріш маку* (дуже багато), *як після маку переваж.* зі сл. *спати, заснути* (міцно, непробудно, дуже добре), *з маком і з таком* (всіляко, по-різному) [6; 7].

Національно маркованими є фразеологізми-прокляття із словом-часткою *бодай*, яка вже сама по собі несе сильний заряд підвищеної експресії: *бодай тобі ноги повсихали, бодай би ти не встав, бодай тебе праці з'їли, бодай би він скис, бодай би тебе грім улупив, бодай би він не знав ні дна ні покривки, бодай йому все зле та лихе, бодай тебе лиха година взяла, бодай тобі заціпило*. Такі висловлювання не передбачають безпосереднього здійснення “побажання”, вони служать для вираження почуття невдоволення, обурення, подиву, гніву і ґрунтуються на словесному перебільшенні, гіперболізації. Разом з тим, можуть передавати захоплення якоюсь несподіваною, але приємною дією або звісткою.

Чимало народних за походженням фразеологічних одиниць виникли на сміхотворній основі (українцям властивий гумор). Типовими в цьому

плані є звороти, як зазначає В.І.Кононенко, в мотивацію яких входить суміщення несумісного – предметів, дій, явищ. Так, у стійких зворотах *три мішки гречаної вовни* (багато зайвого, несерйозного, несуттєвого), *на вербі груші* (нісенітниця, дурниця) глузування підсилюють модальність несхвалення, неприйнятності чийось зарозумілих, несправедливих висловлювань, дій. До одиниць цього типу близькими є фразеологізми, в основі яких лежить значення зайвих, безглузких, несумісних із узвичаєними дій і вчинків. Вислів *приший кобилі хвіст* набуває іронічно-негативного звучання з ознаками народного світобачення [4,80]. До цієї групи відносять також етнографічні фразеологізми, побудовані на антропонімах, які поширені в народі і становлять собою гумористичний чи сатиричний каркас: *вискочити (вистрибнути) як (мов, ніби) Марко з пасльону* (недоречно, неадекватно або невчасно сказати що-небудь чи виступити з чимось); *мов Кузьма з маку; казала Феся, що обійдеся; з богом, Парасю; маши, Гандзю, книш; це вам не з Грицем справа; не буде Галя, то буде другая; масти Федя медом, а Федь таки Федем; казала Настя, як удасться; там, де Макар телят пасе* (де важкі умови життя, куди потрапляють, як правило, не з власного бажання); *як (мов, ніби) Марко (Хома) на вовні* зі сл. *заробити, підробити* (абсолютно нічого не заробити); *як (мов, ніби) Марко (рідше Сивко) у пеклі (по пеклу)* зі сл. *товктися, гасати* (невпинно, безугавно, без потреби).

В українському фразеологічному фонді трапляються топоніми, які свідчать про приналежність мовного знака до певної культури. Так, у фразеологічних одиницях *язик до Києва доведе* або *на городі бузина, а в Києві дядько* вибір топоніма *Київ* визначається реаліями національної держави.

Отже, національно-культурний компонент фразеологічних одиниць української мови відображає трудову діяльність, політичний устрій, явища традиційного побутового характеру, реалії дійсності.

1. Ажнюк Б.М. Англійські фразеологізми з власно іменним компонентом // Мовознавство. – 1984. – №6. – С.61-65.

2. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення. – Львів: Проміт, 1994. – 62 с.

3. Дідик С.С. Фразеологізми як вияв духовності народу // Культура мови і культура в мові. Збірник наукових праць. – Київ НОК ВО, 1991. – 180 с.

4. Кононенко В.І. Етнолінгводидактика. – Київ-Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 156 с.

5. Смерчко А.К., Скотна Н.В., Куцик О.А., Смерчко А.А. Фразеологія в таблицях і тестах: онтологічний, культурологічний та контрастивний аспекти. – Дрогобич, 2003. – С.161-164.

6. Фразеологічний словник української мови / Укладачі В.М.Білоноженко та ін. – Т.1. – Київ: Наукова думка, 1993. – 528 с.

7. Фразеологічний словник української мови / Укладачі В.М.Білоноженко та ін. – Т.2. – Київ: Наукова думка, 1993. – 980 с.

8. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Харків: Основа, 1990. – 167 с.

The article characterized group of phraseological units of the Ukrainian language with obvious national-cultural semantics, noted that their etnokulturolohichna markovanist reflects career, political system, the phenomenon of the traditional domestic nature, the reality of reality.

Key words: *connotation, national and cultural seven, phraseological units etnokulturolohichna markovanist.*